

Archeologienota

Wommelgem – Welkomstraat

Natasja Reyns, Liesbeth Claessens en Ruth Ferket

Bornem
2021

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteurs: Natasja Reyns, Liesbeth Claessens en Ruth Ferket

All-Archeo bvba
Woestijnstraat 45
2880 BORNEM

Wettelijk depot nummer
D/2021/12.807/114

© All-Archeo bvba

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	7
2.3	Onderzoeksopdracht	8
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	8
2.3.2	Beschrijving geplande werken	9
2.3.3	Werkwijze	13
2.4	Assessmentrapport	13
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied	13
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	19
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	24
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese	27
2.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	28
3	Samenvatting	30
4	Bibliografie	31
4.1	Publicaties	31
4.2	Websites	31
5	Bijlagen	32
5.1	Archeologische periodes	32

1 Inleiding

Deze archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning, waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 1000 m² of meer beslaat, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be>

² <https://geo.onroenderfgoed.be>

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2021F270

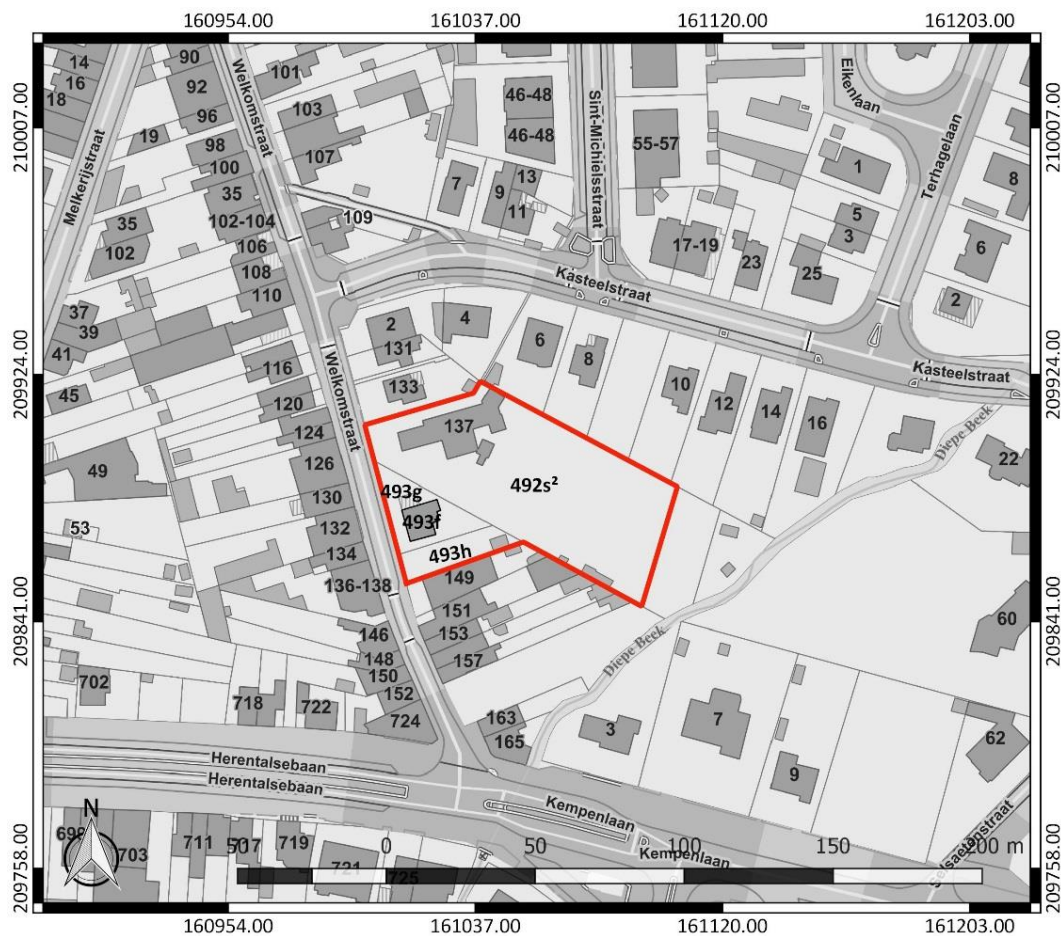
Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Antwerpen, Wommelgem, Wommelgem, Welkomstraat, Welkomstraat

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 161105, 209886
- 161093, 209846
- 161014, 209854
- 161000, 209907

Kadastraal plan:

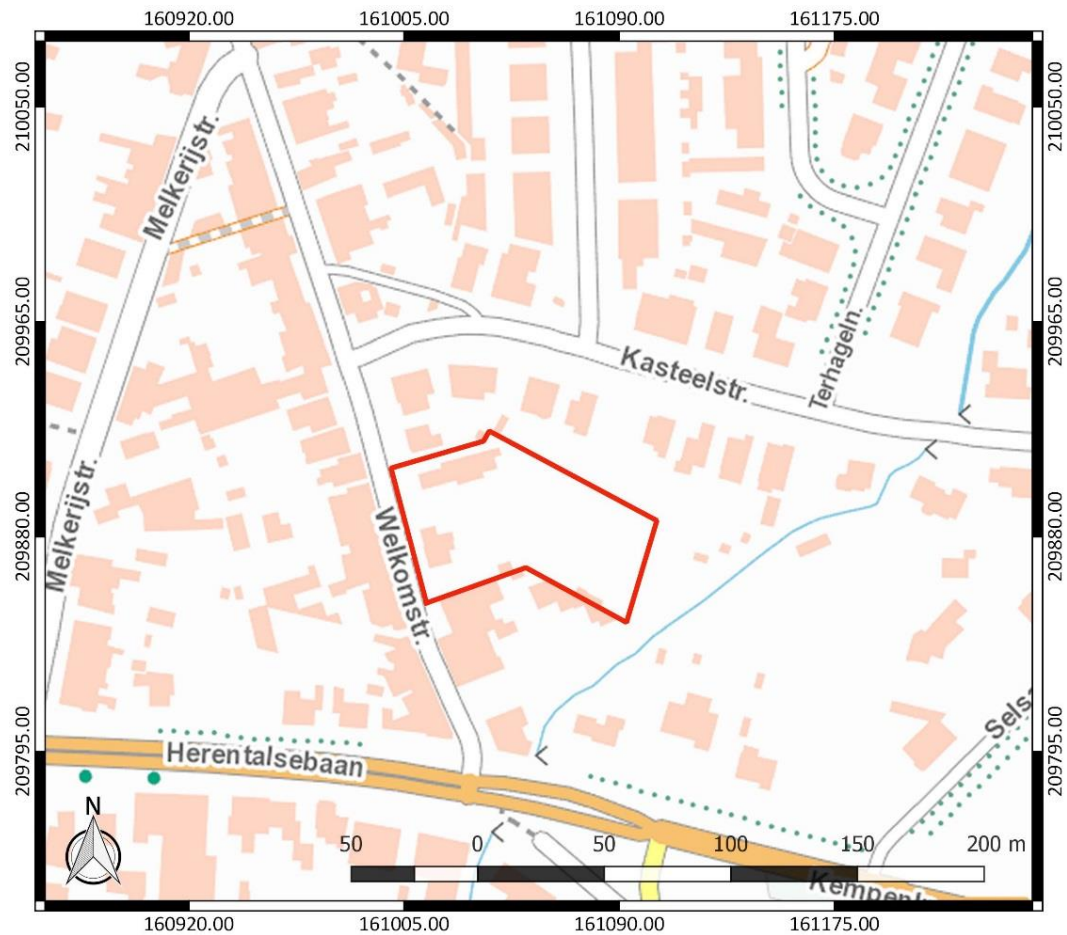


Figuur 1: Kadasterplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Wommelgem, Afdeling 1, sectie C, nummers 492s², 493f, 493g en 493h

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 4739 m²

Topografische kaart:



Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 07/06/2018 – 25/06/2021

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, steentijd, bronstijd, ijzertijd, Romeinse tijd, middeleeuwen, nieuwe tijd, nieuwste tijd, akkerland

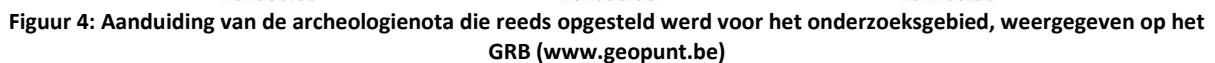
Verstoorde zones: Er bevinden zich gebouwen en verhardingen ter hoogte van het onderzoeksgebied (Figuur 3). Er kan verondersteld worden dat de realisatie ervan enige negatieve impact heeft gehad op het archeologisch bodemarchief. De precieze aard en de omvang van deze verstoring is echter niet gekend.



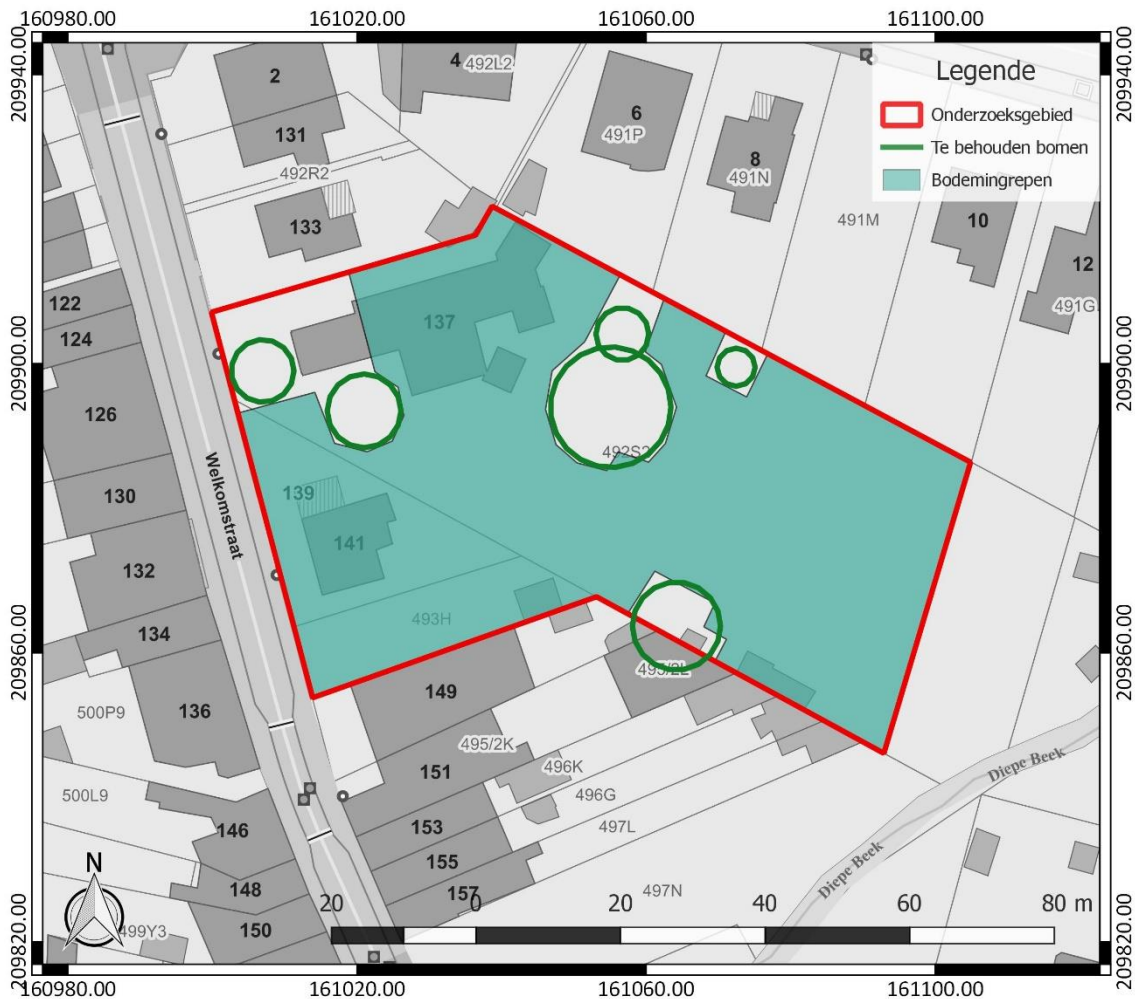
Figuur 3: Verstoringenkaart met aanduiding van de bestaande bebouwing (oranje) en verhardingen (blauw) binnen het onderzoeksgebied (rood). Onderkaart: GRB (www.geopunt.be)

2.2 Archeologische voorkennis

In het verleden werd reeds een archeologienota opgesteld voor het terrein (ID 7784). Omwille van wijzigingen in de geplande werken, diende een aangepaste archeologienota opgemaakt te worden. Grote delen van de eerder opgestelde archeologienota worden hier hernomen.



Randvoorwaarden: de bestaande woning nr. 137 blijft gedeeltelijk behouden, evenals enkele bomen. Dit betekent dat in een resterende zone van ca. 3887 m² bodemingrepen gepland worden.



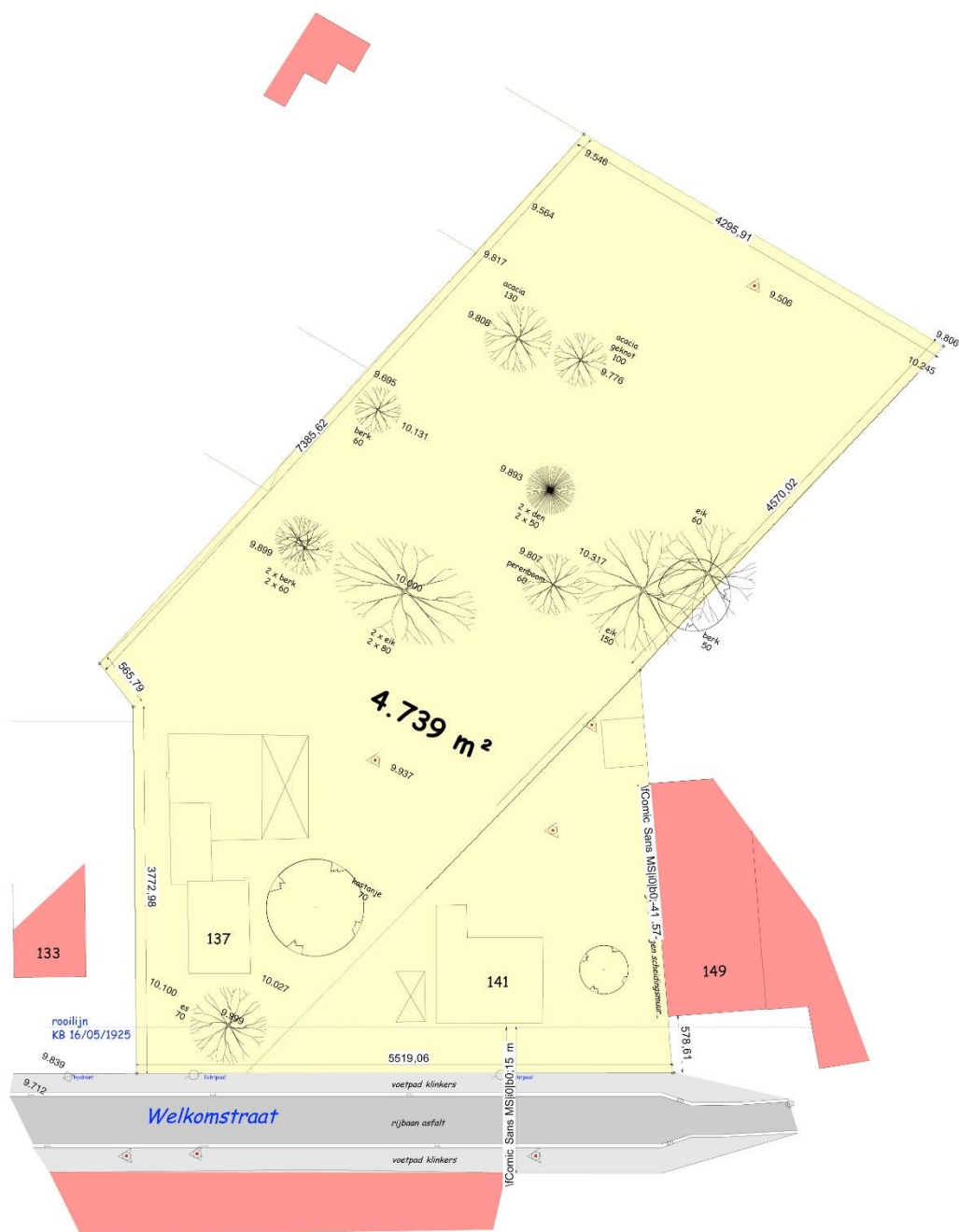
Figuur 5: Aanduiding van de zone waar bodemingrepen gepland worden, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

2.3.2 Beschrijving geplande werken

Binnen het onderzoeksgebied zullen een meergezinswoning en zes ééngezinswoningen worden gerealiseerd (Figuur 7). Er wordt ook een ondergrondse parkeergarage met inrit en bergingen voorzien, die via traphallen en liften vanuit de meergezinswoningen en vanuit de zone voor ééngezinswoningen te bereiken is (Figuur 8).

Hiervoor dient de nog aanwezige bebouwing gesloopt te worden (Figuur 6) en ook enkele bomen op het terrein zullen gerooid worden. De ééngezinswoningen zullen allemaal beschikken over een privétuin. De rest van het perceel zal worden ingericht als groenzone.

De verstoringsdieptes van de geplande werken liggen in deze fase van het onderzoek nog niet volledig vast. Ze zijn afhankelijk van het stabiliteitsonderzoek dat nog moet gebeuren. De ondergrondse parkeergarage heeft een minimale verstoringsdiepte van ca. 3 m.



Figuur 6: Bestaande toestand



GELIJKVOERS
Schaal 1/350



Figuur 7: Ontwerpplan



Figuur 8: Ontwerpplan ondergrondse parkeergarage

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart en de bodemerosiekaart zijn niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

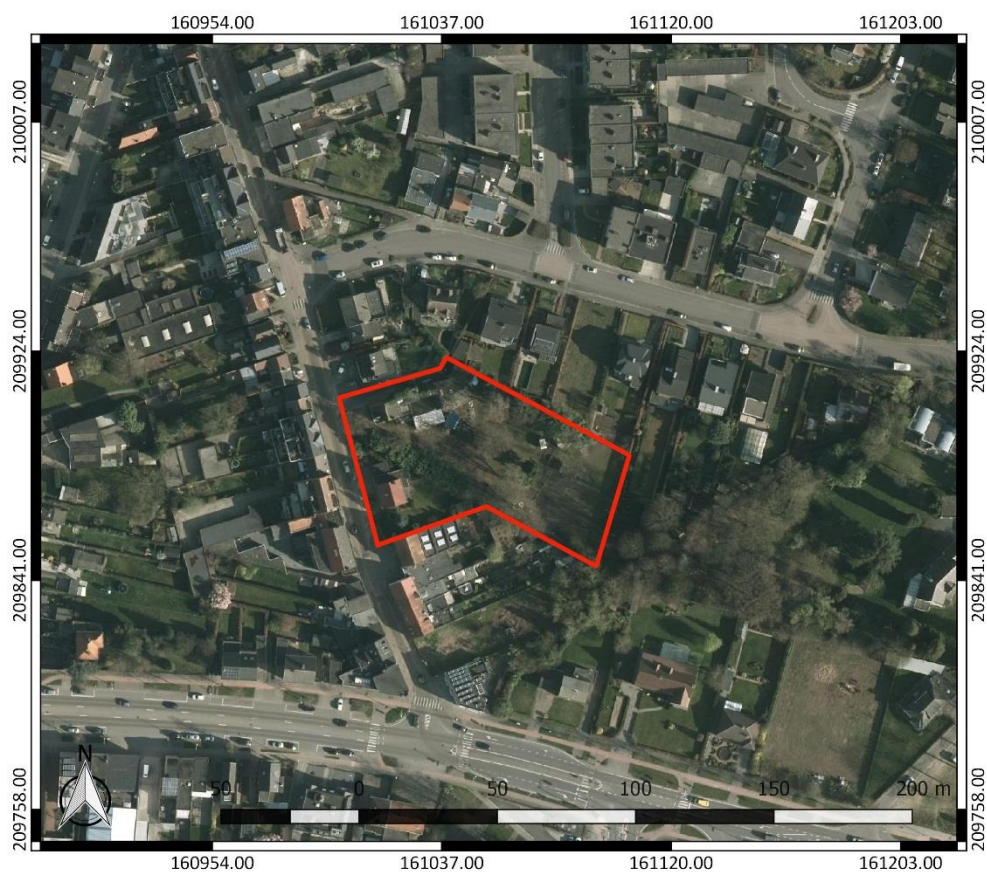
Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), de Atlas der Buurtwegen (1841) en de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp (1842-1879) worden drie momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

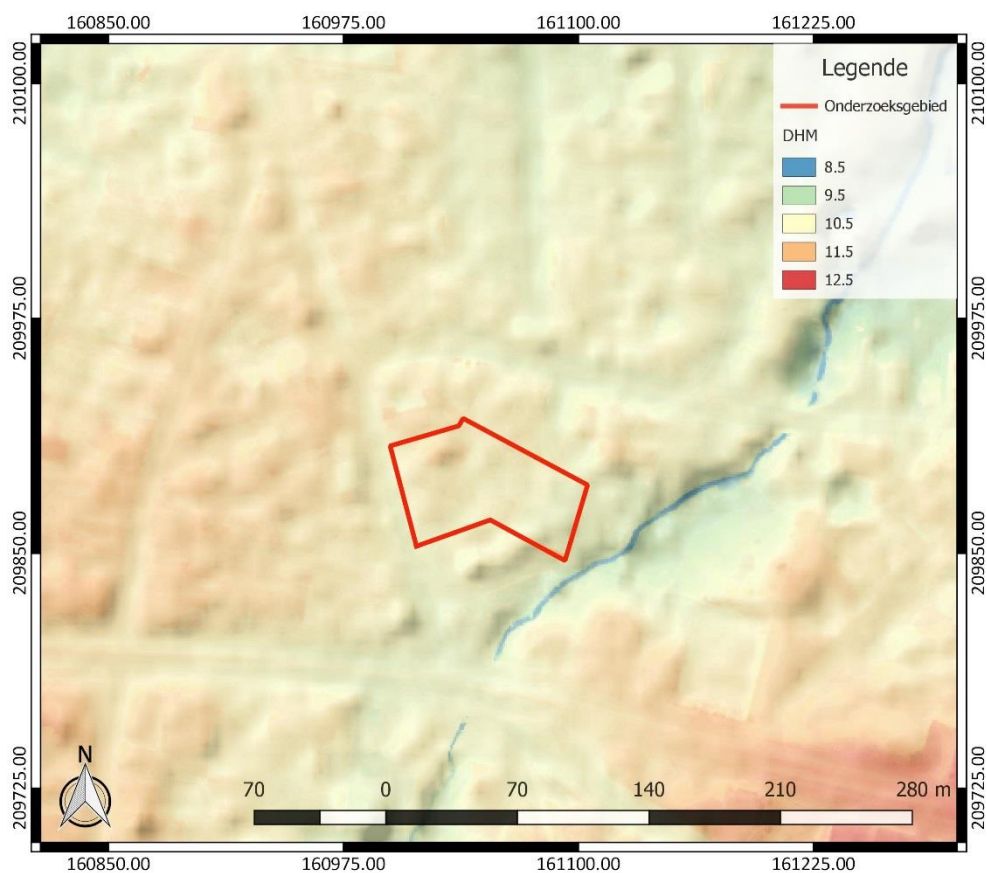
2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

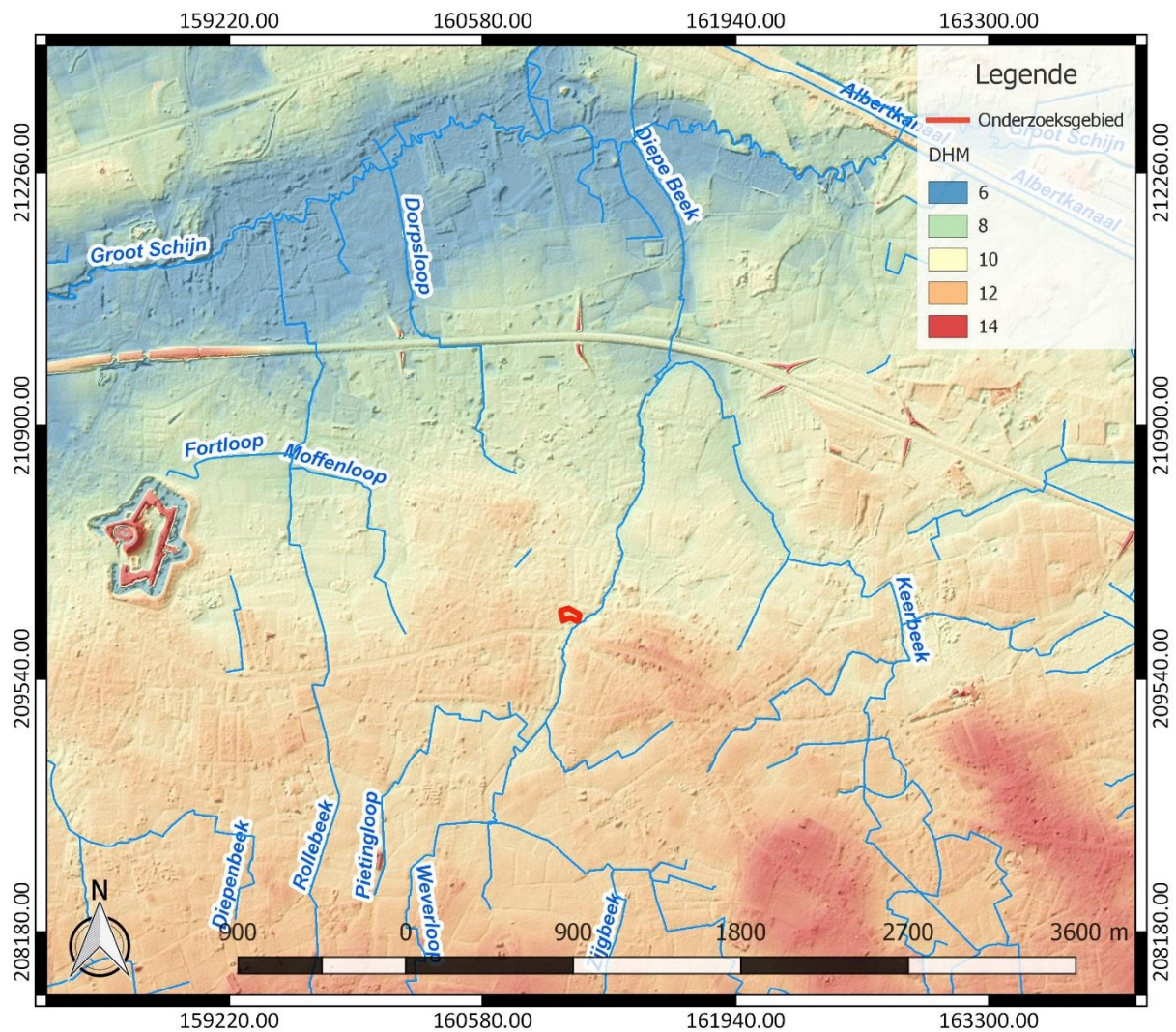
Het onderzoeksgebied is gelegen in het zuidoosten van het centrum van Wommelgem, tussen de Kasteelstraat in het noorden, de Kempenlaan in het zuiden en de Welkomstraat in het westen (Figuur 9). Volgens het gewestplan is het terrein gelegen in woongebieden. Hydrografisch behoort het tot het Beneden-Scheldebekken. De belangrijkste rivier in de omgeving is het Groot Schijn, op enige afstand ten noorden en noordwesten van het onderzoeksgebied. Op kortere afstand ten (zuid)oosten van het terrein stroomt de Diepe Beek. Verder ten noordoosten en ten oosten is de Keerbeek te vinden. Ten zuidwesten van het terrein is de Pietingloop gesitueerd en ten westen bevinden zich de Rollebeek en de Mofenloop. Ten noordwesten stroomt de Dorpsloop (Figuur 11).



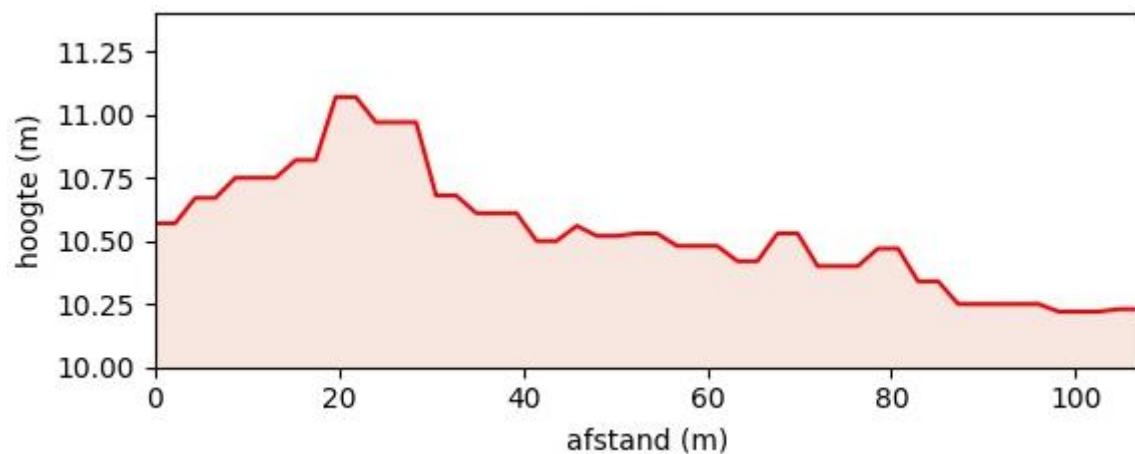
Figuur 9: Luchtfoto van 2017 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)



Figuur 10: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

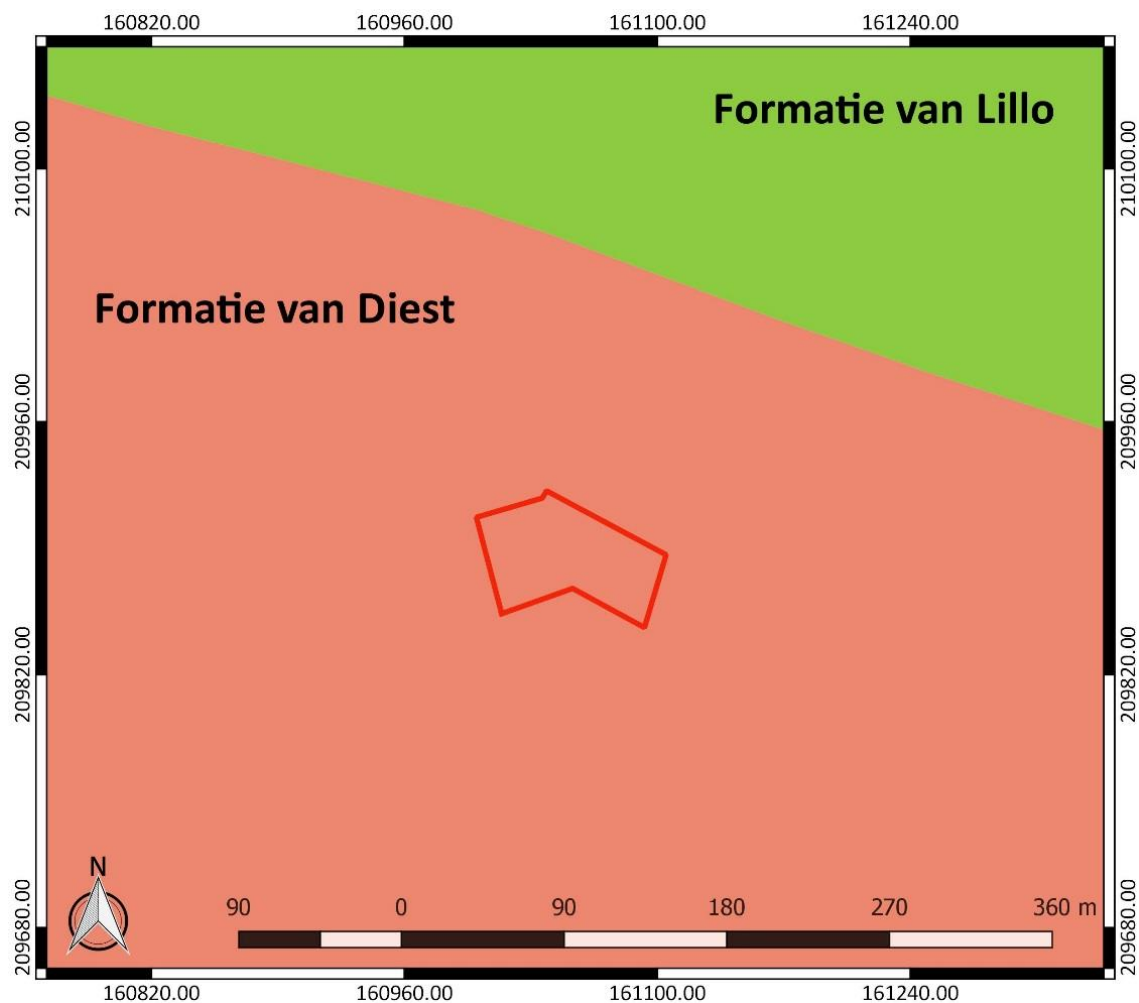


Figuur 11: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m (<https://www.geopunt.be/kaart>)



Figuur 12: Hoogteverloop van noordwest naar oost over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

Wommelgem bevindt zich tussen twee geomorfologische eenheden: de Boomse Cuesta en de zuidwestelijke rand van de Antwerpse Kempen. De Boomse Cuesta bevindt zich ten zuiden van Antwerpen. Het is een topografisch hoog met een steile zuidelijke tot zuidoostelijke en westelijke flank en een zwakhellende noordelijke tot noordoostelijke flank. De cuesta bereikt hoogtes tot 31 m TAW. Het gebied aan de noordostrand van de agglomeratie Antwerpen maakt deel uit van de zuidwestelijke Antwerpse Kempen. Hier ligt de gemiddelde hoogte rond 10 m TAW.³ Het onderzoeksgebied bevindt zich aan de voet van de zwakhellende noordelijke tot noordoostelijke flank van de Boomse Cuesta (Figuur 10), ten zuiden van de vallei van het Groot Schijn. Het terrein kent een hoogte van 10,2 tot 11,1 m TAW en helt licht af in oostelijke richting naar de Diepe Beek toe (Figuur 12).

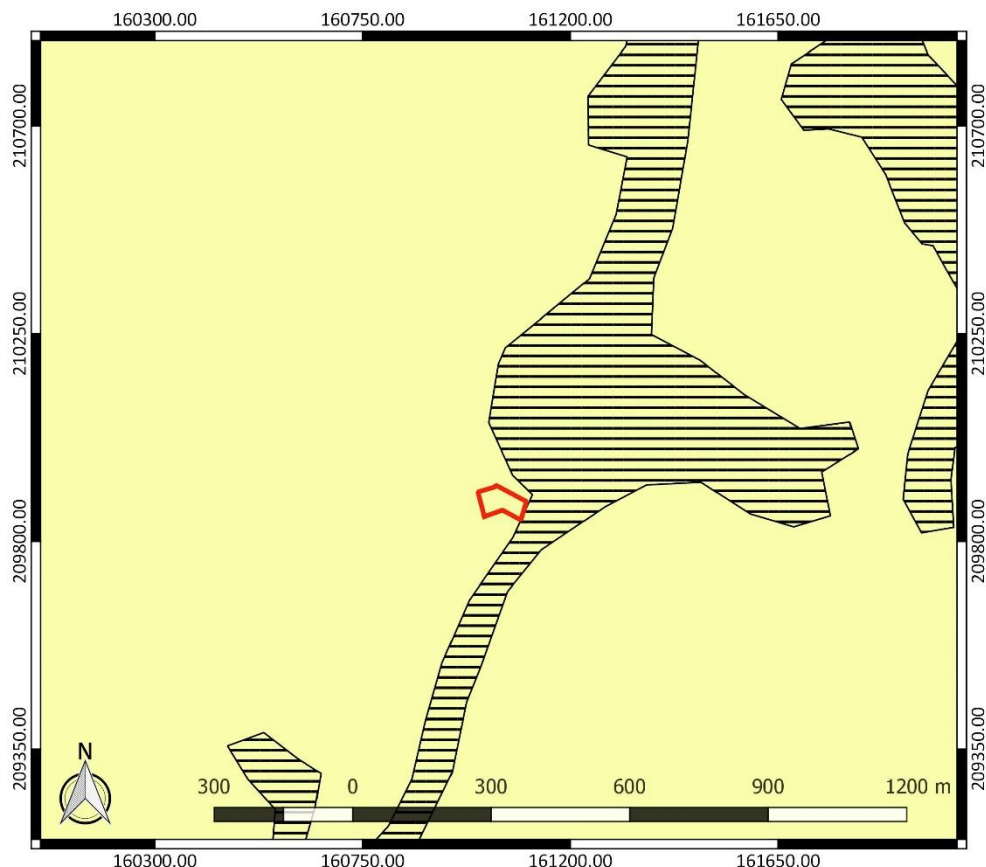


Figuur 13: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

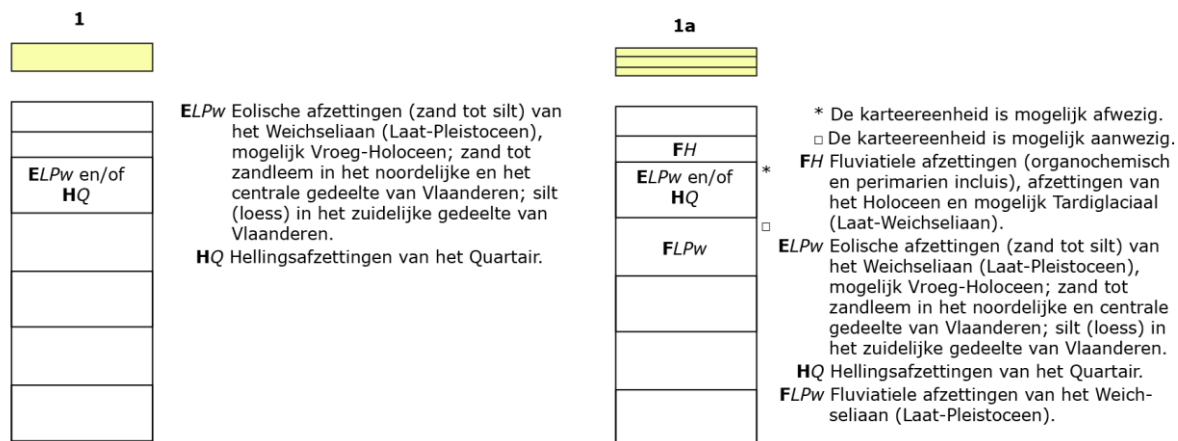
De tertiaire ondergrond (Figuur 13) bestaat uit de Formatie van Diest. Deze wordt gekenmerkt door groen tot bruin zand, dat heterogeen en glauconiëtrijk is en dat meerdere grindlagen en (ijzer)zandsteenbanken bevat. Verder wordt deze ondergrond gekarakteriseerd door kleirijke en micarrijke horizonten en door een schuine gelaagdheid. Ten noordoosten bevindt zich de Formatie van Lillo, die bestaat uit groen tot grijsbruin fijn zand dat weinig glauconiëthoudend is en dat schelpen aan de basis bevat.⁴

³ Adams *et al.* 2002, 7-9

⁴ www.geopunt.be/kaart



Figuur 14: Quartairegeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

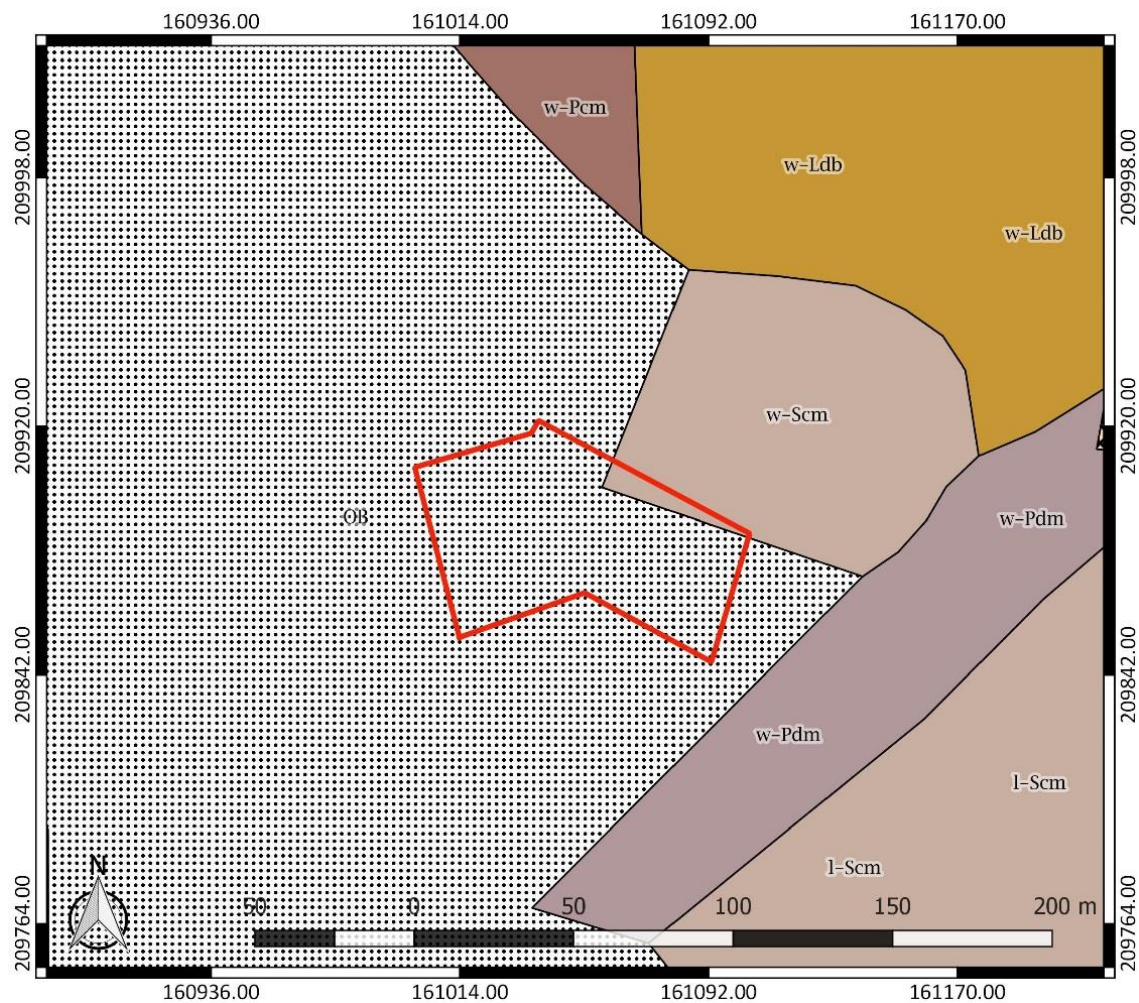


Figuur 15: Legende bij de quartairegeologische kaart (www.geopunt.be)

De quartairegeologische kaart (Figuur 14) geeft aan dat in het onderzoeksgebied eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk Vroeg-Holoceen voorkomen, en/of hellingafzettingen van het Quartair. Ten oosten van het terrein, in de omgeving van de Diepe Beek, bevinden zich hieronder fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en hierboven fluviatiele afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan).⁵

⁵ www.geopunt.be/kaart

De bodemkaart (Figuur 16) situeert het onderzoeksgebied bijna volledig in een bebouwde zone (OB). In het uiterste noordoosten bevindt zich een matig droge lemig zandbodem met een dikke antropogene humus A horizont en klei-zand op geringe of matige diepte (w-Scm). In de omgeving treffen we ten noorden een matig droge (w-Pcm) en ten zuidoosten een matig natte (w-Pdm) licht zandleembodem met een dikke antropogene humus A horizont en klei-zand op geringe of matige diepte. Verder ten noordoosten geeft de bodemkaart een matig natte zandleembodem met structuur B horizont en klei-zand op geringe of matige diepte (w-Ldb) aan. Verder ten zuidoosten is een matig droge lemig zandbodem met een dikke antropogene humus A horizont en leem op geringe of matige diepte (l-Scm) weergegeven.

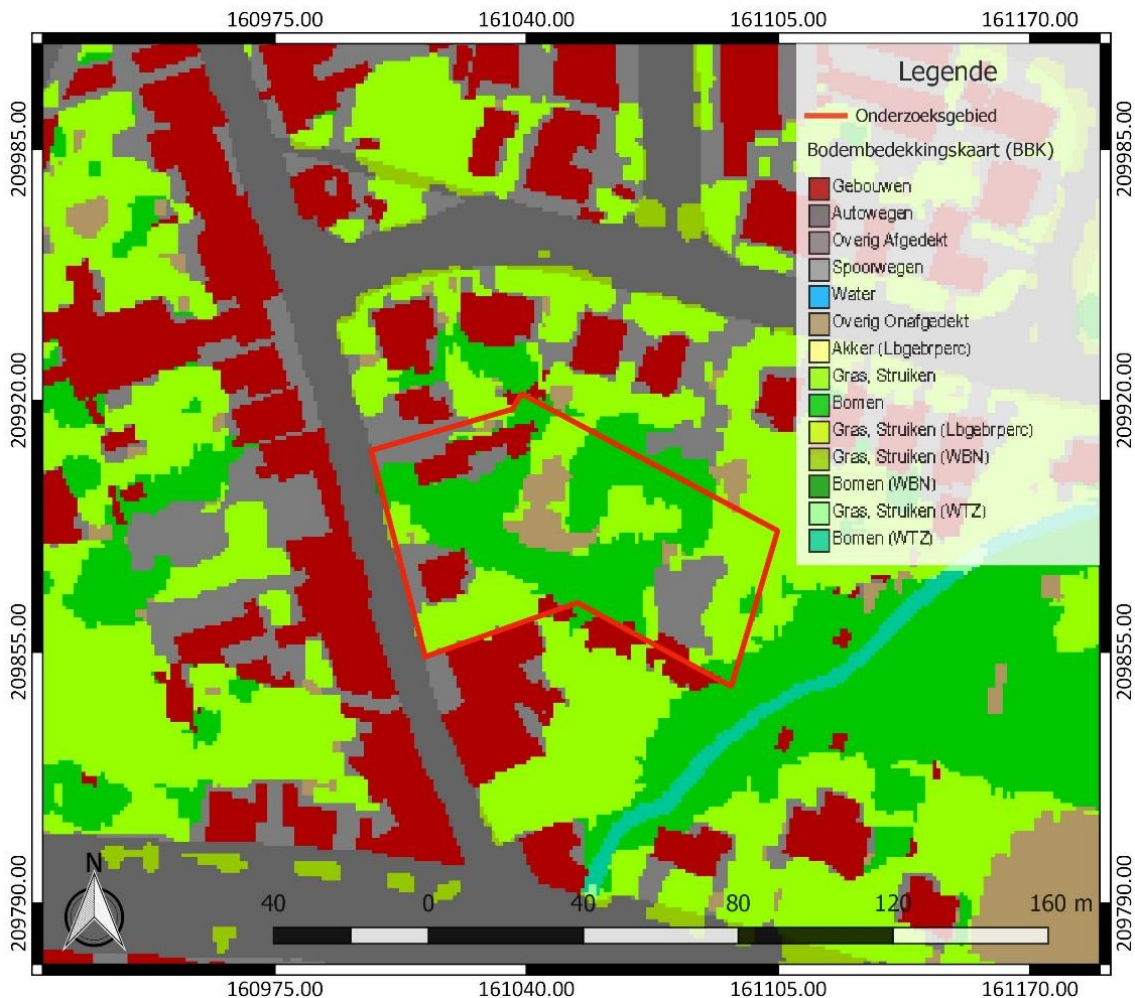


Figuur 16: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De aanwezigheid van een dikke antropogene humus A horizont wijst mogelijk op een goed bewaard bodemarchief. De antropogene horizont is waarschijnlijk een plaggenbodem, het restant van een systeem van bemesting waarbij mest uit de potstal vermengd met plaggen op de akkers werd gebracht. Plaggenbodems kunnen relatief dik zijn en bijgevolg een conserverende werking hebben voor het onderliggende bodemarchief, dat bij ondiepe ingrepen en landbouwvoering niet meer geraakt wordt.⁶

⁶ Bastiaens 1994, 83-86; van Doesburg *et al.* 2007, 150

In het onderzoeksgebied zijn op de bodemgebruiksk kaart gebouwen en verhardingen te bemerken. Voor het overige wordt het onderzoeksgebied volgens de kaart ingenomen door gras, struiken en bomen (Figuur 17). Dit beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 9).



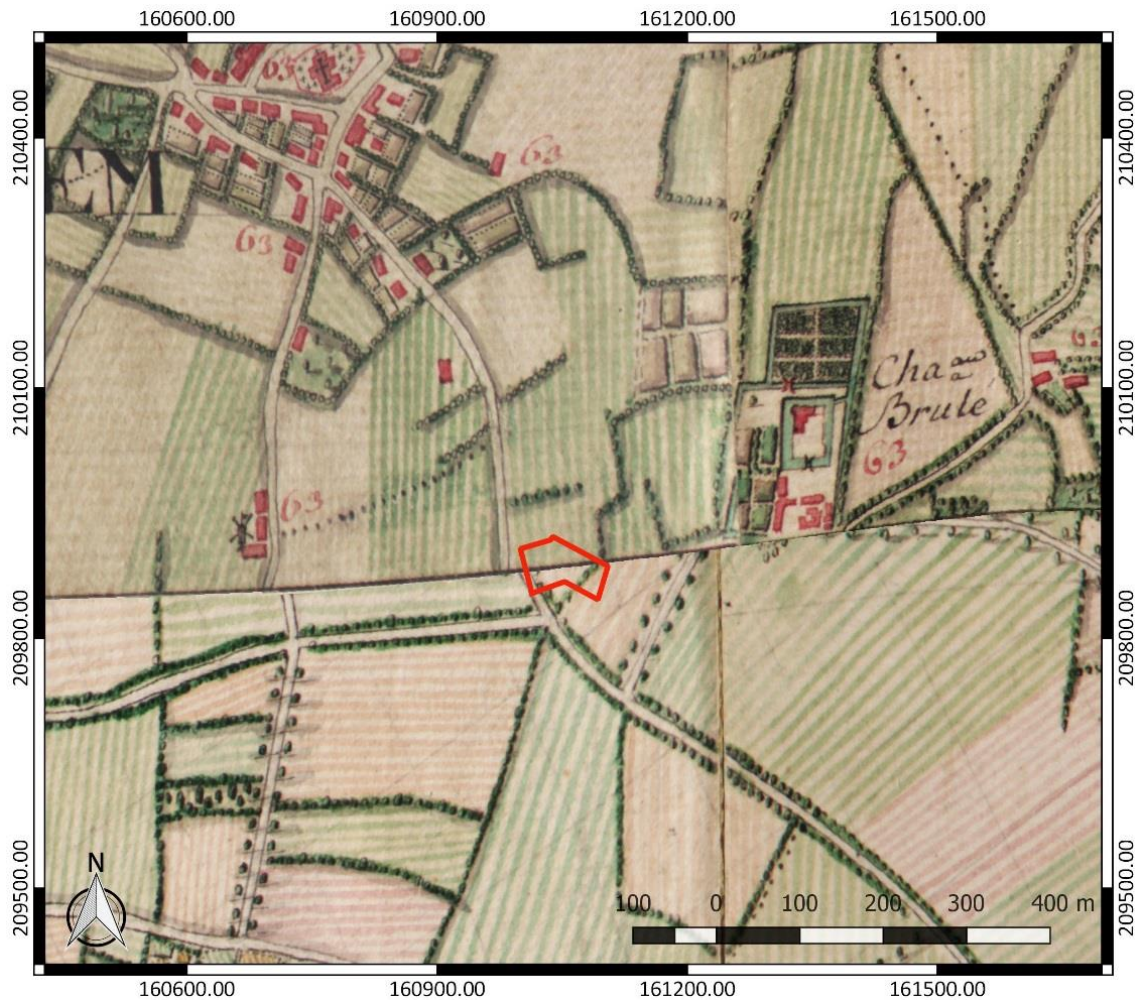
Figuur 17: Bodemgebruiksk kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

De oudste vermeldingen van Wommelgem dateren uit de 8^{ste} eeuw. De schepenbank van Wommelgem werd reeds in 1278 vernoemd. In 1278 gaf hertog Jan I de heerlijkheid in leen aan Jan Van Liere. De familie van Immerseel, die afstamde van Jan van Liere, had de heerlijkheid in handen tot in de 18^{de} eeuw. In 1759 kwam Wommelgem in het bezit van de prins van Gavre en in 1773 van de familie de Neuf. Daarnaast maakte het domein Selsaeten deel uit van het grondgebied. In de 16^{de} eeuw werd Wommelgem geteisterd door de inval van Maarten van Rossem (1542). Tijdens het beleg van Antwerpen (vanaf 1584) werd het dorp bijna volledig verwoest.⁷

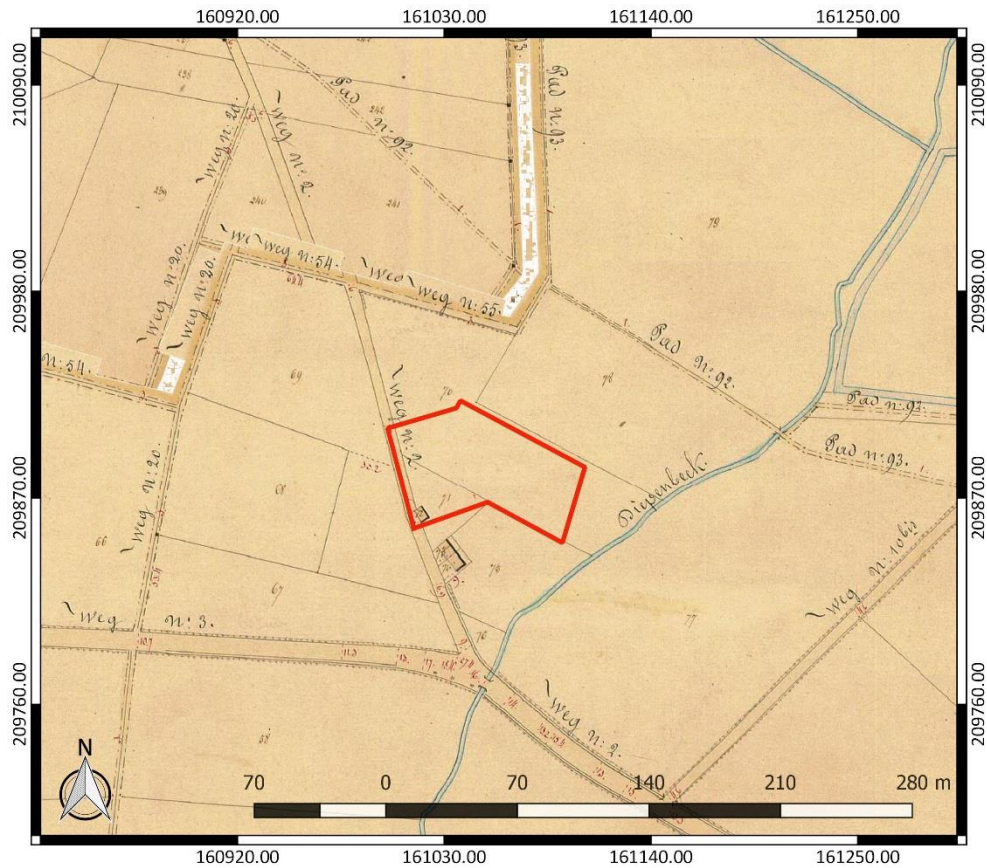
⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Wommelgem* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120706> (geraadpleegd op 8 juni 2018)

Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), is te zien dat het onderzoeksgebied in gebruik is als akkerland (Figuur 18). Het onderzoeksgebied bevindt zich reeds ten oosten van de historische voorloper van de Welkomstraat. Ten noordoosten is een omwald kasteel gesitueerd, het zogenaamd Verbrand Hof. Het terrein bevindt zich ten zuidoosten van de historische dorpskern van Wommelgem.

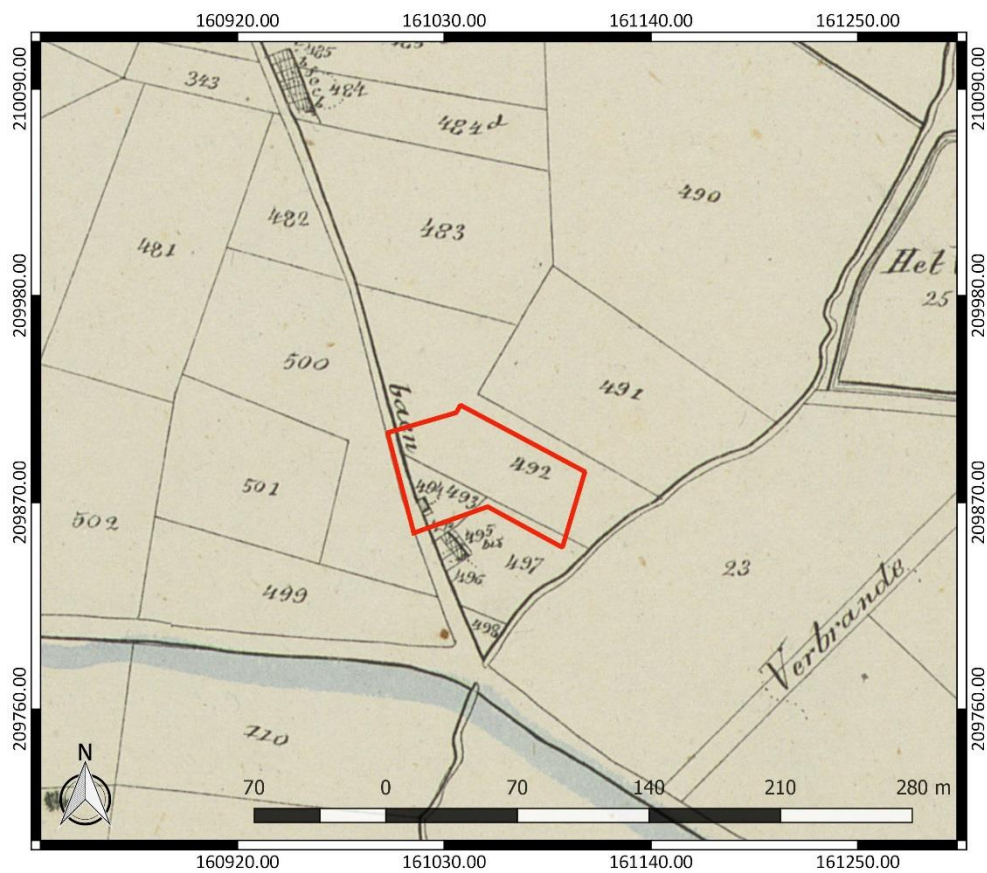


Figuur 18: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

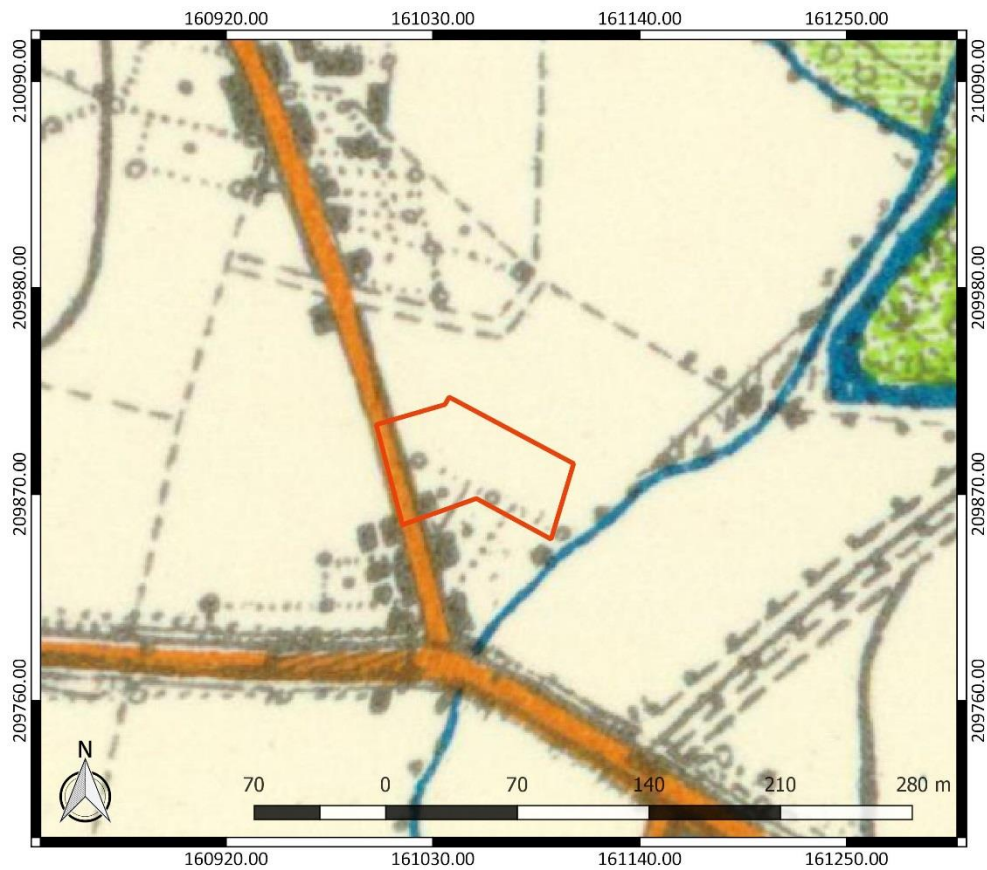
Op de Atlas der Buurtwegen (1841) en de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp (1842-1879) is een gebouw te bemerken in het zuidwesten van het onderzoeksgebied (Figuur 19-Figuur 20). Vermoedelijk was het terrein verder nog steeds in gebruik als akkerland. Ten zuidoosten is de Diepe Beek weergegeven. Een topografische kaart uit 1902-1948 (Figuur 21) toont een gelijkaardige situatie tijdens de eerste helft van de 20^{ste} eeuw. Een topografische kaart van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw (1950-1970) geeft ook twee gebouwen in het noorden van het onderzoeksgebied weer (Figuur 22). In de omgeving is de bebouwing sterk uitgebreid.



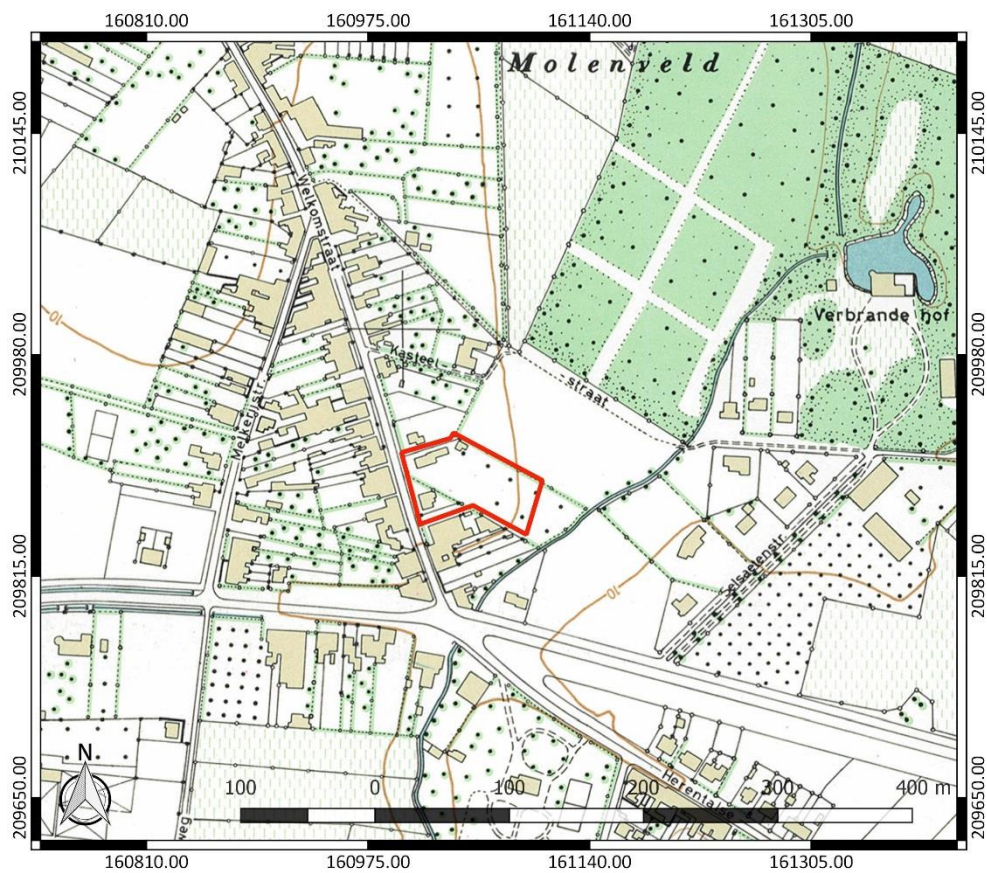
Figuur 19: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)



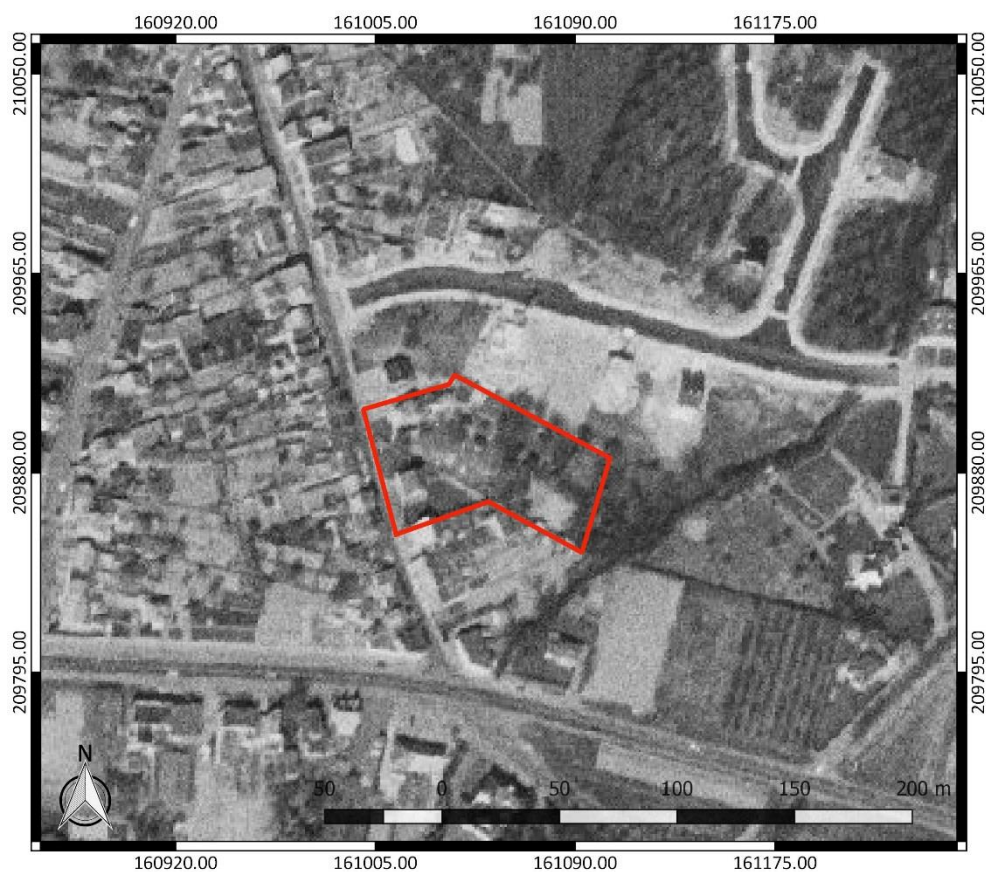
Figuur 20: Atlas cadastral parcellaire de la Belgique met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)



Figuur 21: Topografische kaart uit 1902-1948 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)



Figuur 22: Topografische kaart van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)



Figuur 23: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

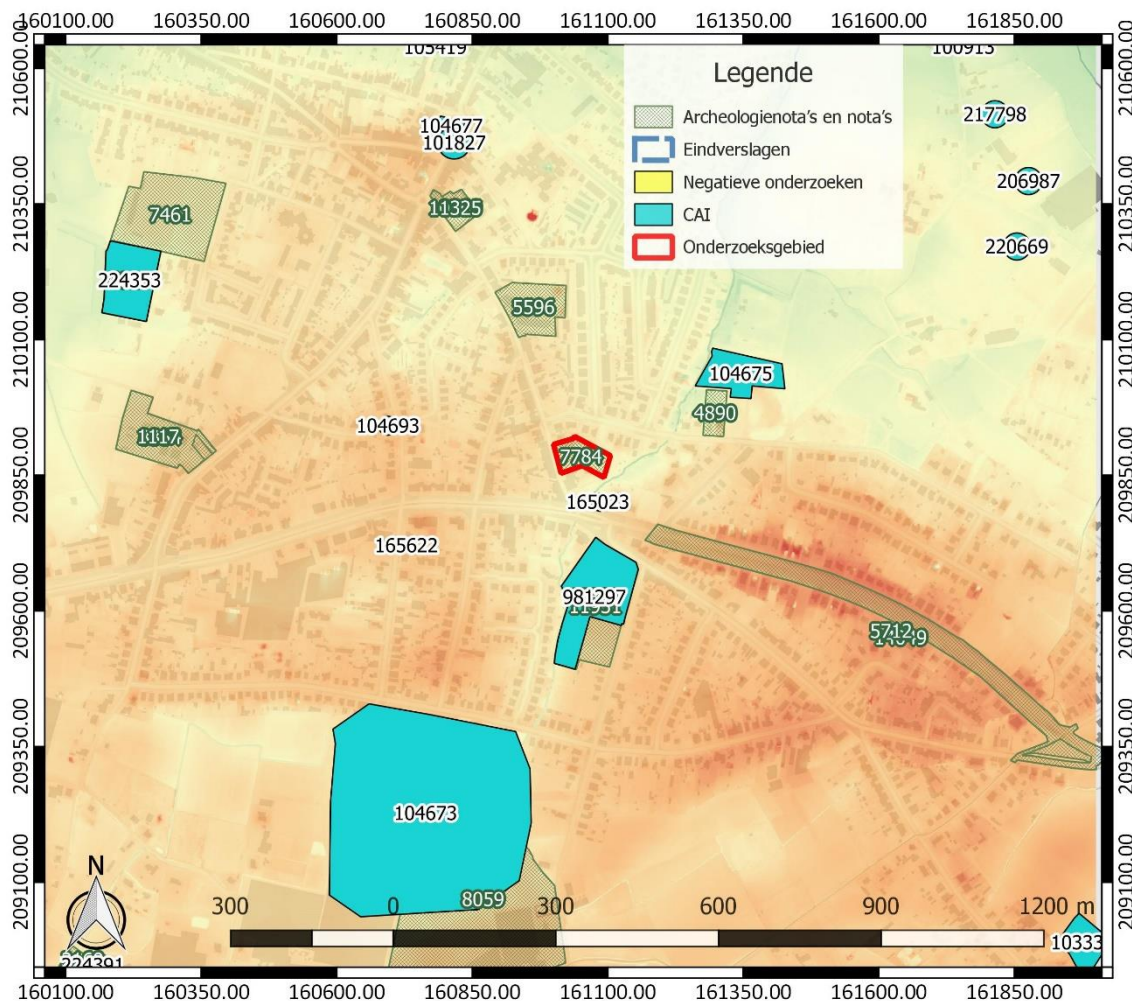


Figuur 24: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Een luchtfoto uit 1971 (Figuur 23) toont nog steeds bebouwing in het noorden en het zuidwesten van het terrein. Een luchtfoto uit 1979-1990 (Figuur 24) toont een verdere uitbreiding van de bebouwing in de omgeving. Het beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 9).

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 25). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.



Figuur 25: Overzichtskartaal Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://geo.onroerenderfgoed.be/>), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m

In de onmiddellijke omgeving van het onderzoeksgebied werd lithisch materiaal uit de steentijd gevonden. Het betreft een toevalsvondst van een gepolijste bijl uit het neolithicum op vindplaats CAI ID 165023, juist ten zuiden van het onderzoeksgebied.⁸

Ten zuiden daarvan, ter hoogte van CAI ID 981297, werd een landschappelijk booronderzoek en een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd. Tijdens het proefsleuvenonderzoek werden sporen uit de

⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Herentalse baan [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/165023> (Geraadpleegd op 17-06-2021)

metaaltijden gevonden. Het gaat om resten van een bijgebouw, kuilen en paalkuilen. Ook werd een depressie gevonden ter hoogte van een voormalige beekloop. In de jongere dumppakketten werd vroegmiddeleeuws materiaal aangetroffen.⁹

Er bevinden zich ook archeologische waarden uit de middeleeuwen in de omgeving. Ten noordoosten van het terrein bevindt zich het Verbrand Hof of Kasteel Selsaeten (CAI ID 104675). Het landgoed behoorde tussen de 11^{de} en de 13^{de} eeuw toe aan de Sint-Michielsabdij. Het is onduidelijk of er toen reeds een hoeve op het domein stond. Later kwam het landgoed in het bezit van particulieren. Tussen 1535 en 1807 was het in handen van de familie Affaytadi. Het eigenlijke kasteel werd in de 16^{de} eeuw gebouwd. Het brandde echter af tijdens de plundertochten van Maarten van Rossem (1542). Daaraan ontleende het kasteel de naam "Verbrand Hof". Vervolgens werd het herbouwd. Het huidige gebouw dateert van 1897.¹⁰

In de nabijheid van het onderzoeksgebied bevond zich ook een molen uit de nieuwe tijd. De Windmolen van Wommelgem (CAI ID 104693) gaat minstens terug tot de tweede helft van de 18^{de} eeuw en is weergegeven op de Ferrariskaart. Het molenhuis werd gebouwd in 1779. De molen werd gesloopt in 1922.¹¹

Verder bevindt het onderzoeksgebied zich in de omgeving van de KW-Linie of Hoofdweerstandstelling (Figuur 26). Deze verdedigingslinie tussen Koningshooikt (Lier) en Waver werd in 1939 opgetrokken om België te beschermen tegen een Duitse inval. De linie werd onder meer gevormd door 400 bunkers, sluizencomplexen, een antitankgracht en een "ijzerenmuur" van cointet-elementen. Ter hoogte van CAI ID 165622 was een commandobunker van de tweede lijn van de KW-Linie gelegen.¹²

Ook uit de Romeinse tijd zijn er resten aanwezig in Wommelgem. Op de Kerkplaats (CAI ID 101827) werden resten van een Romeinse weg aangetroffen. Het gaat om de weg tussen Bavai, Asse, Rumst, Hoogstraten en Breda. Ook werden er munten, beenderen van mensen en paarden, een honderdtal hoefijzers of hipposandalen en "sporen van brand" gevonden, die in de Romeinse tijd gedateerd worden.¹³

De Centrale Archeologische Inventaris vermeldt verder nog enkele archeologische waarden uit de middeleeuwen. Ter hoogte van CAI ID 104673 bevond zich een hoeve: de Stommehoeve. Deze werd gebouwd in de late middeleeuwen.¹⁴

⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Wommelgem Vremdesteenweg [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/981297> (Geraadpleegd op 17-06-2021)

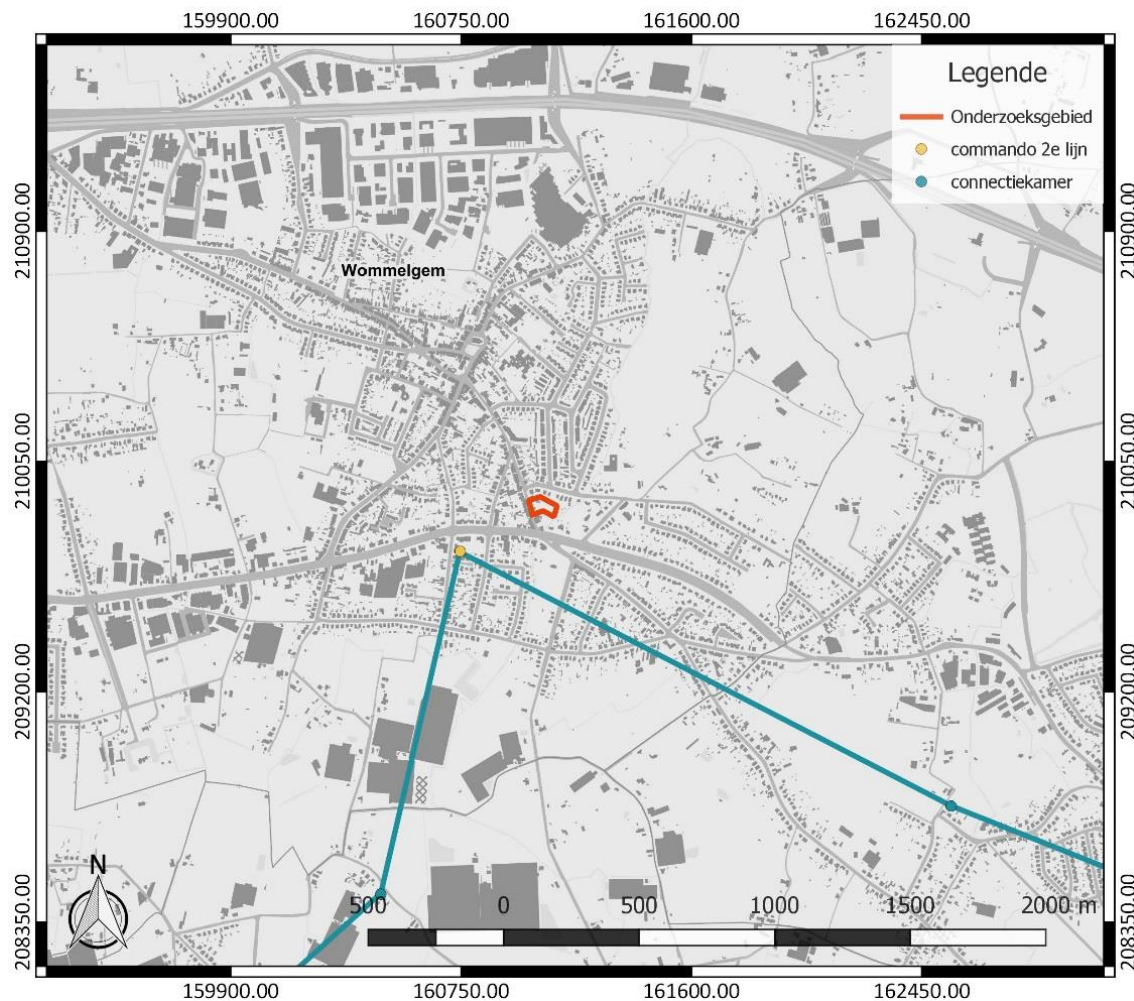
¹⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Kasteel Verbrand Hof (Kasteel Selsaeten) [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/104675> (Geraadpleegd op 17-06-2021); Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Kasteel Selsaete* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/14443> (geraadpleegd op 8 juni 2018)

¹¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Windmolen van Wommelgem [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/104693> (Geraadpleegd op 17-06-2021)

¹² Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: KW-Linie C 12 [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/165622> (Geraadpleegd op 17-06-2021); Agentschap Onroerend Erfgoed 2018: *Bunkers KW-linie Antwerpen* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/301436> (geraadpleegd op 8 juni 2018); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 165675, KW-Linie VC 3 (geraadpleegd op 11 juni 2018)

¹³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Kerkplaats I [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/101827> (Geraadpleegd op 17-06-2021)

¹⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Stommehoeve [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/104673> (Geraadpleegd op 17-06-2021), <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/14439> (geraadpleegd op 8 juni 2018)



Figuur 26: Overzichtskartaal van de KW-linie (www.kwlinie.be) met aanduiding van het onderzoeksgebied.
Onderkaart: GRB (www.geopunt.be)

In de omgeving werden ook enkele losse vondsten uit de middeleeuwen gedaan. In de Heyaardstraat (CAI ID 206987) werd een gespbroche gedetecteerd. Het gaat om een koperlegering. Dergelijke objecten komen voor vanaf de 13^{de} eeuw.¹⁵

Ook de Heilige Petrus en Pauluskerk (CAI ID 104677) gaat terug tot in de late middeleeuwen. De kerk werd in de 15^{de} eeuw opgetrokken, maar brandde af in 1589. Enkel het transept bleef bewaard. De kerk werd herbouwd in het eerste kwart van de 17^{de} eeuw. In 1732 werd de kerk vergroot. De toren werd vernieuwd in 1761. Ook in 1843-44 werden verbouwingswerken uitgevoerd.¹⁶

Er werden ook enkele grondsporen uit de nieuwe tijd aangetroffen aan de Brieleke in Wommelgem (CAI ID 224353). Het gaat om een greppelfragment, twee paalkuilen en een kuil. Er werd ook een losse scherf uit de nieuwe tijd gevonden.¹⁷ Voorts zijn er nog enkele metaaldetectievondsten uit de

¹⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Heyaardstraat [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/206987> (Geraadpleegd op 17-06-2021)

¹⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Heilige Petrus en Pauluskerk [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/104677> (Geraadpleegd op 17-06-2021); Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Parochiekerk van Sint-Petrus en Paulus* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/14424> (geraadpleegd op 8 juni 2018)

¹⁷ Heirbaut et al. 2018, 39; Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Brieleke [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/224353> (Geraadpleegd op 17-06-2021)

nieuwe tijd gedaan in de omgeving. In de Selsaetenstraat (CAI ID 217798) werd een koperen oord uit de 18^{de} eeuw aangetroffen.¹⁸

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht.

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Het bureauonderzoek levert heel wat informatie aan om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. In de onmiddellijke omgeving zijn gekende archeologische waarden aanwezig, die dateren uit de steentijd, de metaaltijden, de middeleeuwen, de nieuwe tijd en Wereldoorlog II. In de ruimere omgeving, op plaatsen met een gelijkaardige landschappelijke ligging, zijn daarbovenop ook nog resten uit de Romeinse tijd aangetroffen. De aard van de aangetroffen resten bestaat voornamelijk uit sporen van bewoning, verdediging en materiële cultuur. De gunstige landschappelijke ligging van het terrein, dat hooggelegen is en vlakbij de Diepe Beek gelegen is, maakt dat gelijkaardige sporen kunnen voorkomen binnen het onderzoeksgebied.

Historische kaarten geven aan dat het onderzoeksgebied sinds de 18^{de} eeuw lange tijd in gebruik geweest is als akkerland. Sinds het midden van de 19^{de} eeuw is er beperkte bebouwing aanwezig binnen het onderzoeksgebied, en sinds het midden van de 20^{ste} eeuw werd dit in beperkte mate uitgebreid, tot de situatie van heden.

De bebouwing uit de 19^{de} en de 20^{ste} eeuw maakt dat we enige aantasting van het bodemarchief kunnen verwachten, vooral dan in het westen van het onderzoeksgebied. Op basis van de bodemkaart is echter ook de aanwezigheid van een plaggendek op het terrein te verwachten. Dit plaggendek heeft het onderliggende bodemarchief mogelijk beschermd tegen ondiepe bodemingrepen. Aangezien de zones met bebouwing eerder beperkt zijn binnen het onderzoeksgebied, bestaat nog steeds de kans dat een goed bewaarde steentijd artefactensite aanwezig is op het terrein. Waardevolle archeologische sporen kunnen eveneens bewaard gebleven zijn op het terrein.

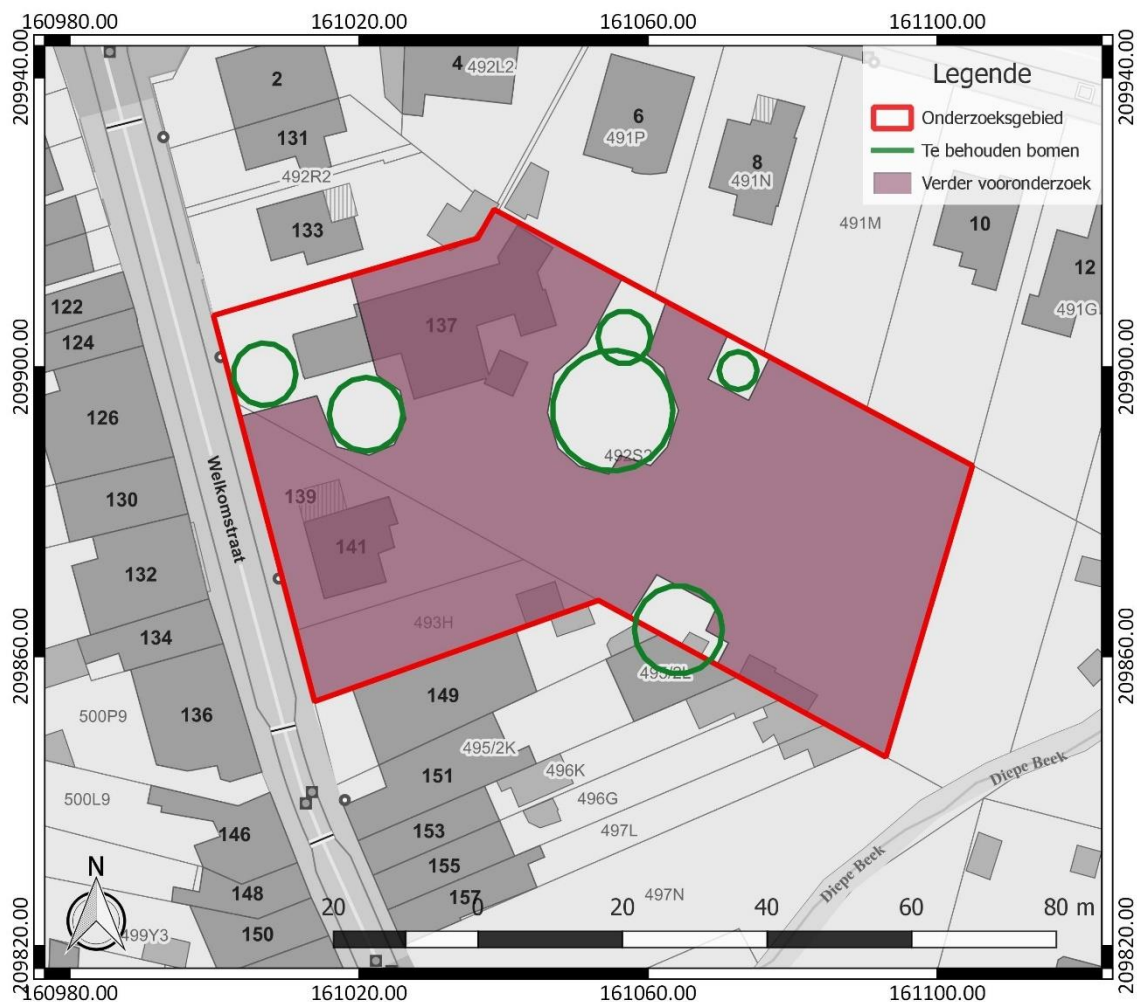
Wat is de impact van de geplande werken?

Binnen een zone van ca. 3887 m² binnen het onderzoeksgebied worden werken gepland. De voornaamste werken omvatten de bouw van een meergezinswoning, ééngezinswoningen, een ondergrondse parkeergarage met inrit en bergingen en groenzone. Van verschillende bodemingrepen ligt de precieze verstoringsdiepte niet vast. Voor de parkeergarage moeten we rekening houden met een verstoringsdiepte van ca. 3 m. Daarnaast zullen ook bodemingrepen plaatsvinden in functie van de sloop van de aanwezige bebouwing, het rooien van enkele bestaande bomen, de aanleg van funderingen en nutsvoorzieningen en omgevingsaanleg. Dit doet besluiten dat binnen het onderzoeksgebied, behalve ter hoogte van de te behouden woning en daar waar bomen behouden blijven, het bodemarchief bedreigd is.

¹⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Selsaetenstraat I [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/217798> (Geraadpleegd op 17-06-2021)

2.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Deze inschatting is gebaseerd op de gunstige landschappelijk ligging van het terrein op de noordelijke uitloper van de Boomse cuesta en vlak bij een beek. De gekende archeologische resten in de omgeving en de historische kaarten maken dat binnen het onderzoeksgebied archeologische resten kunnen voorkomen uit de steentijd, de metaaltijden, de Romeinse tijd, de middeleeuwen, de nieuwe tijd en de nieuwste tijd. Rond het onderzoeksgebied is een overgang op te merken van nattere naar drogere gronden, waar we vaak sporen van bewoning vinden. De verwachte aanwezigheid van een plaggendeek geeft aan dat de gronden reeds in de middeleeuwen in gebruik genomen werden als akkerland. Op basis daarvan kunnen we een goed bewaard bodemarchief verwachten. Wel wordt in het westen van het onderzoeksgebied enige verstoring van het bodemarchief verwacht, omwille van de aanwezigheid van (historische) bebouwing. Gezien het archeologisch potentieel van het terrein en de negatieve impact van de geplande werken op het bodemarchief wordt bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig geacht in de zone van ca. 3887 m² waar bodemingrepen gepland worden.



Figuur 27: Aanduiding van de zone waar verder vooronderzoek nodig geacht wordt, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat het terrein in gebruik is als grasland en deels bebouwd is.

Landschappelijk booronderzoek is wel relevant om de bewaringstoestand van de bodem en het potentieel op steentijd artefactensites in te schatten. Afhankelijk van het potentieel op steentijd artefactensites is mogelijk bijkomend booronderzoek nodig.

Tot slot dient ook een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd te worden om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.

3 Samenvatting

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Deze inschatting is gebaseerd op de gunstige landschappelijk ligging van het terrein op de noordelijke uitloper van de Boomse cuesta en vlak bij een beek. De gekende archeologische resten in de omgeving en de historische kaarten maken dat binnen het onderzoeksgebied archeologische resten kunnen voorkomen uit de steentijd, de metaaltijden, de Romeinse tijd, de middeleeuwen, de nieuwe tijd en de nieuwste tijd. Rond het onderzoeksgebied is een overgang op te merken van nattere naar drogere gronden, waar we vaak sporen van bewoning vinden. De verwachte aanwezigheid van een plaggendek geeft aan dat de gronden reeds in de middeleeuwen in gebruik genomen werden als akkerland. Op basis daarvan kunnen we een goed bewaard bodemarchief verwachten. Wel wordt in het westen van het onderzoeksgebied enige verstoring van het bodemarchief verwacht, omwille van de aanwezigheid van (historische) bebouwing. Gezien het archeologisch potentieel van het terrein en de negatieve impact van de geplande werken op het bodemarchief wordt bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig geacht in de zone waar bodemingrepen gepland worden.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Adams R./S. Vermeire/G. De Moor/P. Jacobs/S. Louwye/T. Polfliet, 2002: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 15 Antwerpen*, Gent.

Bastiaens, J./J.M. Van Moernick, 1994: Bodemsporen van beddenbouw in het zuidelijk deel van het plaggenlandbouwareaal: getuigen van 17de-eeuwse landbouwintensivering in de Belgische provincies Antwerpen en Limburg en de Nederlandse provincie Noord-Brabant, *Historisch Geografisch Tijdschrift* 12.3, 81-90.

Heirbaut, E.N.A./T.R. Clerbaut/J. Wijnen, 2018: *Proefsleuvenonderzoek aan de Brieleke te Wommelgem. Deel I*, Halle-Zoersel (LAREs-rapport 77).

Van Doesburg, J./M. De Boer/J.H.C. Deeben, 2007: Essen in zicht. Essen en plaggendecken in Nederland. Onderzoek en beleid, (*Nederlandse archeologische rapporten* 34), Amersfoort.

4.2 Websites

Cartesius (2018)
<https://www.cartesius.be>

Centrale Archeologische Inventaris (2021)
<https://cai.onroenderfgoed.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2018)
<http://dov.vlaanderen.be>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2021)
<https://geo.onroenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2018)
<http://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2018)
<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

KW-linie (2018)
<http://www.kwlinie.be/>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2018)
<https://www.onderzoeksbalans.be>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

